

delits ---», BMetge (*Somni* II, *NCL.*, 69.2). «Que lo *impiadós* dexe la sua mala vida ---», StVicentF (*Quar.*, 229.152). «En lo consell / o foll ajust, / malvat, injust, / d'*impiadoses*, / malicioses, / dones roïns», JRoig (*Spill*, 12581).

No fou, doncs, cosa d'alguns, sinó general a l'E. Mitjana, de tots els nostres escriptors clàssics. Si després el negatiu *impio*, *impia*, penetrà més en l'ús del llenguatge religiós i de to elevat, no fou tant per la tirania llatinitzant sinó perquè en aquest punt hi coincidien les llengües estrangeres que pretenien usurpar cada dia més els drets de la nostra (fr. *impie*, cast. *impío*, it. *empio*, angl. *impious*), però des de la fi del segle passat els millors escriptors i els grans mestres de la llengua han estat d'acord a restaurar el vigor i drets únics d'*impiadós*. *Impietat*.

Com que en el vol. III, s. v. *despiadat/despietat*,¹ es va tractar ja llargament de la forma d'aquest derivat, a penes caldrà parlar ací d'aquest i poc ja dels restants derivats d'aquesta família. *Apiadar-se* [fi segle xv, Is. de Villena]; «Nostro Senyor sie servit *apiedar-se* d'èls tots», «Déu sie servit --- *apiedar-se* de eixa República» 1587, 1590 (RLR LIII, 414; LV, 85). Rarament *desapiadat*.

Pietança antiq., comença per no ser més que una variant de forma de *pietat*, inspirada en abstractes de sentit afí, com *esperança*, *fiança*, *confiança*, (*re*)*membraça*, tal com es creava *amistança* al costat d'*amistat*: «menjàs e hagués alguna *pietança* a son cors, la qual no puria haver en lo monestir», Llull [*Blanq.* I, 138.23]. «Endeutar e manlvar per haver riques e moltes granjes --- és injúria feta a *pietança* de covent e a les almoynes dels pobres; endeutar monestir ---», *Blanq.* II, 14.7; també II, 69.6. Frases així formaven part de la fraseologia més comuna, entraven ja en el repertori de tòpics. I com que constava que el primer deure de la gent conventual era fer almoina de menjar als pobres, per una banda conduïa això a aplicar el mot a l'aliment, i d'altra banda hi duia el tòpic monàstic de no extremar els dejunis per pietat dels frares malalts o delicats. Així ho veiem cada cop més aplicat a la vida monàstica i al menjar dels convents.

D'una banda es pot referir als aliments del monacat mateix; així ja en la dada més antiga que trobo del mot: «reliquo ad fratres meos Populeti 24 solidos per *pietanza*» a. 1191 (*Cart.* de Poblet, 64); «als --- monestirs d'aquella ciutat Evast féu *pietança*, e manà dar a menjar, aquell dia de ses bodes, molt abundantament», *Blanq.* (ed. 1914, p. 8); i cosa curiosa és que també s'estén a la beguda alcohòlica (que hom donava com a útil a l'apetit o a la digestió): «--- de l'altre servici dels malaltes, sò és a saber, de pelisses e de botes e de capeyls e del nodriment dels infantz, e de la *pietansa* del vi dels frares que deven aver ---» (reglaments de frares del Temple, de 1201-4, ben cert traduïts del llatí posteriorment, però sembla que abans de fi de segle, MiretS, *TemplH*, 543). D'altra banda, a aliments donats pels monestirs a captaires o gent veïna: «Ordenament fo fet --- que la bona fembra faés

penetència en una cova qui era en una alta muntanya prè de una font, e que son marit li aportàs, algunes vegades, alguna *pietança*, d'on pogués sostenir so cos», Lull (*Ave Maria*, *NCL.* XIV, 146.26). Sembla que havia acabat convertint-se en una designació específica de caràcter culinari o alimentari, i d'aplicació genèrica (no sols monàstica), civil. Segons dedueix R. Grew dels textos d'Eiximenis (ed. Curial, 1977, § 41) etc les *pietances* eren els 'plats de carn o de peix, de consistència sòlida (oposats als de consistència untosa líquida), i servits en plats plans' (*L. de St. Sovi*, *NCL.* CXV, 18).

En aquest significat alimentari en què el mot s'ava especialitzant s'imposà des del S. XIV una reducció fonètica del nexa vocàlic com la que veiem en el fr. *pitie* (> angl. *pity*, *piteous*). En un doc. mall. de 134 es vacilla entre les dues variants: «per vedar *pietançe* o almoynes als convents»; però en la part llatina, continuació: «ad comedendum et *pitanciam* facier dam» (*BSAL* VII, 297b, 298a). Després ja queda fixa així: «dimito fratribus predicti Monasterii pro *pitantia* ---» en el testament del poeta mallorquí Guillem de Torrella any 1375 (Llabrés, *Estudi del Canç. d'Urgell*, p. LXXVII); «--- qui lo contrari farà no puxe pendre les *pitanches* que són ordenats en tot priorat per lo frares del convent», a. 1433 (MiretS, *TemplH*, p. 459). *Pitancer* (o *pietancer*), *pitanceria*.

La variant primitiva en *pie-* no desaparegué bruscament ni del tot, sí en l'acc. secundària relativa als aliments, però en el sentit de 'pietat' en quedà algun rastre en la poesia popular dels segles baixos: «Si ell no 'm ve a cercà - podeu venir a enterrar-me: / las ninetas d'Urgell - n'han presa gran *pietansa* / ---» MilàF (*Romllo.*, 555.5), i alguna altra cançó, glossades per Coromines (*L'Amor Tradidor*): «Dos vellots qui ho han sentit / de mi prenen gran *pietança*. / —Si volguessis venir amb mi / dormiríem tots en cambra ---».

Com és sabut *pietança* no és peculiar del català, sinó comú amb les llengües romàniques veïnes. Per al cast., on *pietança* es documenta des de 1131 (i cf. *pitànsiya* en un doc. mossàrab toledà de 1281), veg. *DECH* IV, 560a25-40; a l'Alt Aragó partint de la idea de la pobresa de la caritat distribuïda als captaires, ha quedat la frase *fer a pitándas* 'fer a miques' a Echo (1966).

No deixa d'haver-hi una relació especial entre *pietança* i un verb *pitari* o ll. *pietari*, que si fou d'ús limitat, fou bastant antic i especialment propi del parlar dels jueus i de la cristiandat arcaica. Com ens informa Blondheim (*Rom.* XLIX, 386-7): *pietari* apareix en el Psalteri d'Amelli, on calca el gr. *ἐλεεῖν* 'tenir commiseració', junt amb *impietari* = gr. *ἀσεβεῖν* 'dessecrar, violar'; mentre que l'*ἐλεεῖν* dels Setanta tradueix l'hebr. *hanan* «avoir pitié», «gratifier, donner»; és natural, doncs, que hi hagi un verb ben paral·lel en la variant de cada una de les nostres llengües usada pels jueus medievals: judeo-cat. *piadar*, judeo-cast. id., judeo-it. *piatare*, tots ells en el sentit de 'apiadar-se (de)', jud.-fr. *peyter* «avoir pitié, gratifier».

Expíar [Lacav.], pres del ll. *expíare* id.; *expíador*